

QARSHI SHAHRINING EKOLOGIK-GEOGRAFIK MUAMMOLARI

Murodullayeva Mohinur

Qarshi davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qarshi shahrining ekologik-geografik holati, tabiiy va antropogen omillar ta'sirida shakllangan ekologik muammolar, atmosfera havosining ifloslanishi, yer va suv resurslarining degradatsiyasi, atrof-muhitning urbanizatsiya jarayonlari natijasida buzilishi ilmiy tahlil qilingan. Shuningdek, ekologik muhitni yaxshilash bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Qarshi shahri, ekologik-geografik muammolar, atmosfera ifloslanishi, suv resurslari, urbanizatsiya, antropogen omillar, ekologik barqarorlik.

Qarshi shahri Qashqadaryo viloyatining ma'muriy markazi bo'lib, O'zbekistonning janubiy qismida joylashgan yirik sanoat, transport va irrigatsiya markazidir. So'nggi o'n yilliklarda urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, transport vositalari sonining ko'payishi, sanoat korxonalarining rivojlanishi hamda qishloq xo'jaligida sug'orishga bo'lgan talabning ortishi shaharning ekologik muhitiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Geografik sharoitning quruq iqlim bilan ajralib turishi, atmosfera sirkulyatsiyasi pastligi va shamollarning sustligi havodagi ifloslantiruvchi moddalar tarqalishining sekinlashishiga sabab bo'ladi. Shu bois Qarshi shahrining ekologik muammolari faqat antropogen omillar bilan emas, balki tabiiy-geografik sharoit bilan ham chambarchas bog'liqdir (Egamnazarov, 2020; Jo'rayev, 2018).

Qarshi dashtining markaziy qismida joylashgan shahar kontinental iqlimga ega bo'lib, yoz fasli juda issiq va quruq, qish esa yumshoq kechadi. Yillik yog'in miqdori 260–300 mm atrofida bo'lib, bu ko'rsatkich hududning suv resurslariga bo'lgan antropogen bosimning kuchli ekanidan dalolat beradi.

Shahar yaqinida Qashqadaryo daryosi oqsada ham, suvning katta qismi sug'orish tizimlariga yo'naltiriladi. Ekologik-geografik jarayonlar asosan suv tanqisligi, sho'rlanish va atmosfera ifloslanishi bilan belgilanadi (Rahimov, 2019).

Qarshi shahrida atmosferaning ifloslanishiga bir necha omillar sabab bo'lmoqda: *Avtomobil transporti*; Shahar aholisi sonining ko'payishi bilan birga transport vositalari ham keskin oshgan. Bunda ayniqsa eski benzin va dizel yonilg'isi iste'mol qiluvchi avtomobillarning ulushi katta bo'lib, ular havoga CO, NO_x, SO₂ va chang zarrachalarini chiqaradi. Noqulay aerogeografik sharoit tufayli ushbu moddalar havoda uzoq muddat saqlanadi.

Sanoat korxonalari; Qarshi shahrida mavjud bo'lgan yog'-moy zavodlari, qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalari, temir-beton zavodlari va issiqlik energiyasi ishlab chiqaruvchi obyektlar atmosfera havosining ifloslanishiga sezilarli ulush qo'shadi. Chang, sulfatlar, azot oksidlari va organik aralashmalar asosiy ifloslantiruvchi moddalardir. *Uy-joy xo'jaligi va isitish tizimlari*; Qish mavsumida ko'plab xonadonlarda ko'mir yoki arzon sifatli yoqilg'idan foydalanish natijasida atmosfera havosida PM2.5 va PM10 zarrachalarining miqdori oshadi. Bu esa havoning sifatini yanada yomonlashtiradi hamda aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Suv resurslarining ekologik holati; Qashqadaryo daryosi suvining kamayishi Daryodan sug'orish uchun ortiqcha suv olish, iqlim o'zgarishi tufayli suv miqdorining kamayishi Qarshi vohasida suv tanqisligini kuchaytirmoqda. Bu jarayon suv ekotizimlarining degradatsiyasiga olib kelmoqda. Kollektor-drenaj suvlarining ko'payishi; Sug'oriladigan maydonlarning kengayishi natijasida drenaj suvlari miqdori ortib bormoqda. Ushbu suvlar ko'pincha kollektorlarga oqiziladi va ular orqali Qashqadaryo daryosiga yoki boshqa tabiiy suv yo'llariga qo'shib, suvning mineralizatsiyasini oshiradi.

Ichimlik suvi sifatining pasayishi; Shahar aholisining o'sishi suv ta'minoti tizimiga bosimni oshirmoqda. Ba'zi hududlarda ichimlik suvining qattiqligi va minerallashuvi me'yorlardan yuqori ekani kuzatiladi (Olimov, 2021).

Tuproq resurslarining degradatsiyasi; Sho'rlanish jarayonlari, Sug'orish tizimining samaradorligining pastligi, drenaj tizimlarining ayrim joylarda yetarli ishlamasligi natijasida sho'rlanish jarayonlari kuchaygan. Sho'rlangan maydonlarda hosildorlik pasayishi kuzatilmoqda. Antropogen bosim; Shaharning kengayishi natijasida tabiiy yerlar qisqarib, urbanizatsiya jarayonlari tezlashmoqda. Yangi qurilish maydonlarida tuproq qoplami buziladi, geokimyoviy tarkib o'zgaradi.

Shahar landshafti va yashil hududlarning qisqarishi; Qarshi shahrida aholining o'sishi va qurilishning kengayishi natijasida yashil hududlar qisqarmoqda. Daraxtlarning kesilishi, yashil maydonlarning kamligi mikroiklimni o'zgartirmoqda: shahar markazida "issiq orol" effekti kuzatilmoqda. Bu jarayon havoning qizishini, chang to'planishini va ekologik qiyinchiliklarni kuchaytiradi.

Xulosa; Qarshi shahrining ekologik-geografik muammolari ko'p qirrali bo'lib, ularning shakllanishida tabiiy iqlim sharoiti, urbanizatsiya sur'ati va antropogen faoliyatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Atmosfera havosining ifloslanishi, suv ta'minotidagi muammolar, tuproqning sho'rlanishi, yashil hududlarning qisqarishi — bular hududning ekologik barqarorligiga jiddiy tahdid solmoqda.

Taklif va tavsiyalar

1. Atmosfera sifatini yaxshilash uchun:

✓ Eskirgan avtomobillarni bosqichma-bosqich ekologik toza transport vositalariga almashtirish.

✓ Sanoat korxonalarida filtratsiya va gaz tozalash moslamalarini modernizatsiya qilish.

✓ Shahar bo'ylab ko'proq daraxt ekish, yashil hududlarni kengaytirish.

2. Suv resurslaridan samarali foydalanish:

✓ Sug'orishda tomchilatib sug'orish yoki boshqa suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy qilish.

✓ Drenaj tizimlarini to'liq modernizatsiya qilish.

✓ Ichimlik suvi sifatini yaxshilash uchun suv tozalash inshootlarini rekonstruksiya qilish.

3. Tuproq degradatsiyasining oldini olish:

✓ Sho'rlanishga qarshi agrotexnik tadbirlarni kuchaytirish.

✓ Urbanizatsiya jarayonida ekologik ekspertiza talablarini qat'iy qo'llash.

4. Ekologik monitoringni kuchaytirish:

✓ Havo, suv va tuproq sifatini baholovchi zamonaviy monitoring stansiyalarini o'rnatish.

✓ Aholining ekologik madaniyatini oshirish bo'yicha targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Komiljonov B.K. O'zbekiston florasi va faunasi: tizimli tahlil. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2023.
2. Mavlanov O.M., To'xtayev A.S. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish. – Toshkent: "O'qituvchi", 2018.
3. Ahmedov A.A. Qashqadaryo viloyati agroekotizimlari va ularning ekologik muammolari. – Ilmiy amaliy konferensiya materiallari, Qarshi, 2024
4. Qurbonov P. R. Iqlim o'zgarishi sharoitida tekislik mintaqasi shaharlarining rivojlanish xususiyatlari (Janubiy O'zbekiston misolida) //Экономика и социум. – 2023. – №. 10 (113)-1. – С. 210-214.
5. Qurbonov P. R., Qo'ldosheva G. M. Ecological-geographical problems in the residential areas of kashkadarya region //Экономика и социум. – 2025. – №. 5-1 (132). – С. 617-619.
6. Qurbonov P. R., Safarov I. B. Ziyorat turizmining iqtisodiy geografik jihatlarini //Экономика и социум. – 2025. – №. 3-1 (130). – С. 357-362.
7. Safarov I. B. et al. Iqlim o'zgarishini qishloq xo'jaligiga ta'siri //Экономика и социум. – 2025. – №. 2-2 (129). – С. 158-161.
8. Safarov I. B. Developing in Mubarak district pilgrimage tourism //Экономика и социум. – 2024. – №. 5-2 (120). – С. 590-593.
9. Berdikulova M. T. Demographic aspects of formation of labor resources in kashkadarya region //Экономика и социум. – 2024. – №. 11-1 (126). – С. 82-85.
10. Safarov I. B., Chorshanbiyeva R. A. Qashqadaryo viloyatidagi ekologik-geografik muammolar //Экономика и социум. – 2025. – №. 2-2 (129). – С. 153-157.
11. Eshboyev B. T., Bozorov M. I. Etnotoponimlar va ularning toponimik tahlili //Экономика и социум. – 2024. – №. 11-1 (126). – С. 127-131.